

Ermənistan 1918-ci ildə işğal üzərində qurulub İrəvanda bu niyyətlə min bir saxtakarlığa əl atılıb

II YAZI

(Əvvəli qəzetin 6 fevral tarixli nömrəsində)

Hörmətli oxucular. Ötən yazıda Paşinyanın sülh danışıqlarına Azərbaycanın 86,6 və Ermənistanın 29,8 min kvadratkilometrlik ərazi ilə gedilməsi ilə bağlı bəyan etdiyi fikrin əsassız olduğunu bildirmişdik. Qeyd etmişdik ki, Ermənistanın 1918-1920-ci illərdə mövcud olmuş dövlətinin ərazisi 9 min kvadratkilometr olub və bunu o vaxtkı dövlət adamları yazdıqları əsərlərdə də təsdiq etmişlər.

O dövrə aid xəritələrdə bu dövlətin sərhədləri indiki Ermənistanın sərhədləri deyildir, içi Paşinyan qarışıq bu ölkədə yaxşı bilirlər ki, 20 min kvadratkilometrlik ərazi Ermənistan sonradan verilib. Qoy erməni-

əlaqəsi və münasibəti yox idi. İstanbulda bir neçə gün qaldıqdan sonra Gegeçkəri Berlinə getdi və iyulun 20-də geri dönməli idi.

Nümayəndələrimiz əvvəlcə Tələt Paşanı ziyarət etdilər. Avetis Aharonyan bu fikrin vurğulandığı Batumda (1918-ci il iyun) tez-tez fransızca bəyannaməni oxuyaraq Ermənistanın sərhədlərinin çox dar olduğunu, Qafqazda dinc həyatı və inkişafı təmin edə bilməyəcəyini, ona görə də onların dəyişdirilməsinin zəruri olduğunu deyirdi. Cavabında Tələt Paşa bu fikirlə razılaşdığını bildirdi və dedi ki, heç vaxt ümitsizliyə qapılmaq olmaz.

Tələt Paşadan sonra nümayəndələr Ənvər Paşanı ziyarət etdilər. Ənvər açıq şəkildə qeyd etdi ki, türk nazirlər uzun müddət Ermənistan yaratmaq ideyası üzərində düşünüblər, lakin sonda belə bir qərara gəliblər, çünki bu həm ermənilərə, həm də Türkiyəyə daha

ilər Birinci Ermənistan Respublikasının baş naziri və xarici işlər naziri olmuş Aleksandr Hatisyanın "Ermənistan Respublikasının yaranması və inkişafı" adlı əsərini, o dövrün digər sənədlərini açıb baxsınlar.

Ermənilər bu ərazini genişləndirmək üçün dünyanın müxtəlif mərkəzlərinə baş vurmuşlar, o cümlədən Türkiyənin dövlət adamları ilə əlaqə qurub görüşmüşlər, amma heç bir nəticə əldə olunmayıb. Həmin dövrdə nəşr olunan ermənicə mətbuatda da bu məsələ müzakirə olunub. İrəvanda nəşr olunan "Zang" ("Zəng") qəzetinin 7 avqust 1918 tarixli nömrəsində Ermənistanın İstanbul konfransına gedən nümayəndə heyətinin görüşləri ilə bağlı yazı dərc olunub. Həmin yazını olduğu kimi təqdim edirik:

"İyunun 13-də [1918] Ermənistan Respublikasının sülh nümayəndə heyəti Vehib Paşanın dəvəti ilə tələsik gəmi ilə İstanbula getdi, orada artıq bəzi dövlətlərin nümayəndələri konfransın açılışını gözləyirdilər. Alman gəmisi "General" iyunun 19-da nümayəndələri Konstansa vasitəsilə İstanbula apardı. Osmanlı hökuməti Tokatlıyan otelində erməni heyəti üçün otaqlar hazırlamışdı. Keçmiş Afina səfiri Muxtar bəy nümayəndələri qarşılamağa gəlmişdi. İstanbuldakı erməni nümayəndələr türklərin onlara qarşı münasibətinin əvvəlkindən daha diqqətli və mehriban olduğunu gördülər.

Ermənistan nümayəndə heyətinə aşağıdakı şəxslər daxil edilmişdi: Avetis Aharonyan - sədr, Aleksandr Hatisyan və Mikael Papacanyan - nümayəndələr, Korqanyan - hərbi məsləhətçi, Gevorq Hatisyan - coğrafi - statistik müşaviri və başqaları. Az sonra İstanbula bizim və gürcü nümayəndələrindən başqa azərbaycanlılar və Qafqaz dağlılarından ibarət nümayəndə heyətləri gəldilər. Bu Qafqaz nümayəndələrinin bir-biri ilə nəzakətli və şəxsi səfərlərdən başqa heç bir

sərfəlidir. Ənvər istəyirdi ki, insanlar Türkiyənin Ermənistanın varlığını təmin etmək üçün səmimi şəkildə fəaliyyət göstərdiyinə inansınlar.

Papanın nümayəndəsi də daxil olmaqla, bütün digər nazirlərə, səfirlərə və neytral dövlətlərin nümayəndələrinə səfərlər edilib, qarşılıqlı səfərlər də olub". ("ZANG" ("Zəng") qəzeti, 7 avqust 1918-ci il).

Ermənicə mətbuat orqanlarında A.Aharonyanın başçılıq etdiyi erməni nümayəndə heyətinin İstanbulda 3 aydan artıq bir müddətdə qalaraq burada çox sayda görüşlər keçirdiyi barədə də yazılar vardır. Heyət Ermənistanın Batum anlaşması ilə müəyyən olunan 9 min kvadratkilometrlik ərazisini genişləndirməyə çalışırdı.

Osmanlı dövlət böyükkləri buna imkan vermədilər. Lakin ermənilərin ərazi iddiaları bitmədi. Osmanlı dövlətinin Birinci Dünya müharibəsində məğlubiyətini fürsət bilən Ermənistan Batum müqaviləsini pozdu, Qars da daxil olmaqla, bir sıra Şərqi Anadolu ərazilərini Ermənistan birləşdirməyə cəhd etdi. Lakin Mustafa Kamal Atatürkün başçılıq etdiyi Türkiyə Ordusu 1920-ci ildə Ərzurumu, Sarıqamışı, Qarsı azad edərək Gümrü şəhərini də tutdu. Ermənistan kapitulyasiya aktına imza atdı. 1920-ci il dekabrın 2-dən 3-nə keçən gecə Türkiyə ilə Ermənistan arasında sülh müqaviləsi imzalandı. Bu, Ermənistanın ilk kapitulyasiyası idi.

Sanki, tarix təkrar olunur. Düz 100 il sonra Ermənistan yeni bir kapitulyasiya aktına imza atdı. Bu gün hansısa müqavilədən söhbət gedəcəksə, Ermənistan, bu gözlə, yəni məğlub edilmiş bir dövlət gözü ilə baxılmalıdır.

Qfi a ÇAXMAQLI,
Türkiyənin Ərciyyə Universitetinin professoru